

*Teacher's Experience
Опитът на преподавателя*

ПОХОДЪТ НА АХИЛ В „ИЛИАДА“ – ПОХОД КЪМ СЛАВАТА И ЗАВРЪЩАНЕ КЪМ ЧОВЕЧНОСТТА (РАЗРАБОТКА НА УРОК ВЪРХУ 24-ТА ПЕСЕН НА „ИЛИАДА“)

Маргарита Илчева

Професионална гимназия по текстил и моден дизайн – София

Всяка творба на изкуството представлява художествена гледна точка към човешкия живот. В определен исторически момент личността, която вече е имала смелостта да се отдели от колективния живот на общността и да напише името си под своя текст, надраства „професията си“ на аед и се превръща в истински АВТОР. Защото не само разказва митовете за боговете на Олимп. А защото си позволява САМ да оформя и битките, и чувствата на воюващите. САМ да решава как да съчетае двата свята, съществували тогава в духовността на античния човек – на боговете и на древните хора. САМ да определя и фиксира чрез писменото слово измененията в ценностите на човешкия морал в привидно статичния политеистичен модел от IX – VIII век пр.н.е. Така Омир е първият европейски писател, който се нагърбва с „тежката корона“ да бъде СЪЗДАТЕЛ на свой собствен художествен свят, т.е. на свой ракурс (художествена и субективна, лична позиция и стил) към света на античния човек. Аристотел пише, че „първоначално хора, започвайки с импровизации, създали чрез постепен напредък поезията. А поезията се разделила на видове според собствената им природа. По-сериозните изобразявали благородни дела и дела на благородни люде, а по-повърхностните – дела на лоши хора, съчинявайки първо хулни песни, както първите съчинявали химни и прослави. Наистина, отпреди Омир не можем да назовем у никого такава поема...“⁽¹⁾. Така древният философ назовава произхода на героичната поема „Илиада“, като акцентира на нейните нравствени мотиви – да представи моралната система на тогавашния човек.

След като вече са анализирани началото, завръзката на книгата чрез конфликта между Ахил и Агамемнон, развитието на божествените намеси в битките, всеобхватната картина на живота чрез щита, изработен от Хефест, съпреживяна е раздялата на Хектор и Андромаха, както и убийството на Патроклъ, логично

стигаме до една много интересна част на „Илиада“. 24-та песен е художествено любопитна не само защото е последната. Тя съсредоточава в себе си и поетическите, и нравствените възгледи на автора. В нея, както и в цялата поема, но най-вече в края на разказа за епическата война, Омир закръгля, завършва сюжета за живота на воина – за това как той се бие храбро за мъжката си и човешка чест, умира в името на родината си и трябва да бъде погребан тържествено, както се полага във всяко общество. И ако в първата песен гневът на Ахил е начало на драматичния спор за това как смъртният човек прави компромиси в името на общността, а богочовекът „плаче“, за да контролира агресията си, то в последната песен авторът ни дава възможност да проследим как светът на вечните човешки ценности и чувства побеждава, защото в него се сливат човешкият морал и божествените представи за добро и зло. Така сякаш Омир представя ракурса си за това какво е било, е и ще бъде център на изображение в изкуството – дълбочината на духовното, съмненията, търсенията на хората и вярата в съществуването на идеалния образ на човешкото, на героичното, на човечността. Т.е. неслучайно авторът избира този край на поемата си. Чрез него читателят осъзнава, че големият проблем за конфликта между архаичния човек и божествата на планината Олимп намира разрешението си не във финала на Троянската война, не във фаворизирането от съдбата на едни и negliжирането на други, не дори в смъртта на богочовека Ахил – един от главните герои.

За проследяването на това развитие и надмощие на човешкото, на обикновените, но наистина героични воители, както и на вечните ценности и съпътстващите ги ритуали, може да бъде избран един по-артистичен и по-актуален подход за анализ на 24-та песен на „Илиада“. Как би изглеждала интерпретацията, ако „влезем в ролята“ на режисьор (учител), който трябва да обясни на актьорите (ученици) акцентите в сюжета на песента, да провокира тяхната мисъл и сравнения, за да се „мобилизира“ цялата творческа обстановка на часа по антична литература. В театралното изкуство съществува т.нар. „четене на маса“ – въпреки че в началото на XXI век е най-популярно киното, то тази техника от подготовката на театралното представление би била занимателна и интерактивна за отключване на тинейджърския потенциал.

За да се коментират всички събития в 24-та песен, трябва най-напред да се прочете пълният ѝ текст и да се намерят и определят основните епически моменти в нея. Както всяко събитие, така и в този епизод има завръзка, кульминационен момент и развързка. А може би Омир има съвсем целенасочен поглед и като епически повествовател добавя и други случки към основната. А тя е на пръв поглед необичайна за онова време – един покрусен баща, цар на града-държава Илион, отива, за да измоли от Ахил трупа на сина си и да го погребее. В цялата досегашна интерпретация на мита за Троянската война Омир разглежда балансирано съотношенията Космос – човешко общество – индивидуална воля. Хората приличат на боговете, а боговете са изцяло

антропоморфни. И все пак, въпреки че често Троянската война предизвиква разделението на боговете на два „лагера“, които „помагат“ на едните или „провокират“ другите, Омир описва в заключителната песен как жителите на Олимп и цялото семейство на Приам, даже и Ахил се подчиняват на изконно човечното – уважението към смъртта на земния Хектор.

И така – „режисьорът“ има нелеката задача „да примири сложността на вникването в непознатия свят с яснотата на припознатите основни измерения на човешката вселена“⁽²⁾. Такава отправна точка дава литературоведът проф. Богдан Богданов. И след като „актьорите“ познават света на античния елин и успешно правят мостове между героите на „Илиада“ и модерния човек, тяхното „четене на маса“ би финализирано размисъла за понятията героично, етично, екзистенциално и йерархично. Основните въпроси за работата на „маса“ са:

1. Какво означава да си герой в ежедневието и как науката етика определя „героичното поведение“ на човека? Режисьорът обяснява накратко какъв е предметът на етиката.

2. Има ли връзка между „героя“ в „Илиада“ и героичното? Колко значението има думата „герой“?

3. Как влияе гневът на Ахил като основно човешко чувство в 1. песен и същата ли е ролята му в 24. песен?

4. Каква е ролята на боговете за „усмиряването“ на Ахил, който дни наред поругава трупа на Хектор? Бог на какво е Хермес, който е изпратен за водач на Приам?

5. Каква е била традицията на европейските общества за погребалния ритуал? Кои религии как изпращат човека в последния му път? В коя държава и досега телата се изгарят на клада?

6. На какво е символ старостта в човешкия живот? Къде могат да се видят рисунки и портрети на хора, които са познати на почти всички по света?

7. Защо диалогът е основното средство за комуникация между Ахил и Приам? Как може да се определи ролята на живота общуване между хората независимо от големите технически постижения на XX и XXI век?

24-та песен на поемата „Илиада“ започва с това как девет дни Ахил обикаля гроба на Патрокъл с тялото на Хектор, което е вързано с лице към прахта. Богочовекът Ахил не спи по цели нощи, а Аполон „отстраняваше всяка повреда от тялото, жалейки много героя, даже и мъртъв“⁽³⁾. Още в това начало Омир вплита двата основни мотива, които движат както сюжета на творбата, така и ценностния свят на античния човек. Мотивът на засегнатата чест и мотивът на съдбата. Боговете се намесват, преди Приам да реши да откупи тялото на сина си – читателят се пренася на Олимп и вижда как безсмъртните отново са разделени, отново се чуват дискусиите на Аполон, Хера и Зевс във връзка с

идеята Хермес „да открадне“ трупа. Хермес нарича Ахил „лъв кръвожаден и стръвен“, който „срам е забравил, а за мъжа той е много полезен“⁽⁴⁾. Обхванати са всички пространства на човешкия Космос – морето, небето и земята. Зевс разговаря с богинята Тетида. Ирида е изпратена да доведе майката на Ахил. Всъщност Зевс прави нещо като събрание на Олимп и разпределя мисиите на земята. Първодържец на олимпийските богове, Зевс носи отговорността за въдворяването на космическия морал – Приам трябва да откупи мъртвия си син, защото всеки смъртен човек трябва да бъде почетен с ритуала на смъртта. Безсмъртните са идеалното огледало на смъртните и божествената им воля е всъщност дълбоката и вечна нужда на хората да виждат идеалното, да вярват в нравствения баланс между природния свят и човешките ценности.

Говорейки с Тетида, Зевс ѝ казва:

„аз пък най-много от всички безсмъртни се сърдя, че с луда ярост задържа той Хектор във стана, трупа му не връща.“⁽⁵⁾

Освен сложните епитети, както и „патентованите“ Омирови разгърнати сравнения, в разговора на Зевс с Ирида авторът влага характеристики на Ахил, които чрез отрицание представят образа му – „ни безрасъден е той, ни престъпен, ни дързък без мяра“⁽⁶⁾. Стойката на Приам в разговора му с Ирида е съвсем реалистична – той е приведен ниско и прикрит с плаща си. Това е повече от портрет на героя. Царят и бащата се борят в душата на един човек. Още повече че Приам е типичен античен герой и трябва да се подчини на божия вестител. Така се приближаваме до завръзката на 24-та песен, а именно – твърдото решение на царя на Троя да измоли трупа на сина си, за да бъде оплакан и погребан. Най-драматичният разговор в тази последна песен на „Илиада“ е диалогът на Хекуба и Приам. Те не просто говорят като съпруг и съпруга, не просто сякаш се карат като мъж и жена, дори не само изразяват без задръжки сложните си чувства и „социални роли“ на цар и царица на държава, която е отдавна във война. За втори път след сцената с раздялата на Хектор и Андромаха Омир показва, че може да бъде психологически задълбочен в описанието на думите, които казва Хекуба: „Как ти желаеш да идеш самичък във стана ахейски, там пред очите на оня мъж, който мнозина юначни твои чеда е погубил? Сърцето у теб е желязно!“⁽⁷⁾. Приам е непоколебим и готов да бъде убит от жестокия Ахил, но да „отвоюва“ трупа на детето си. Царската му и мъжка твърдост на характера се обединяват с бащинската любов и дълг на смъртен човек в завръзката на 24-та песен. Хекуба изпраща Приам с „чаша злато в десница с медено вино, за да направят за Зевс възлияние и да потеглят“ – колко близо до някои български ритуали звучи това! „Да се полее вода“, в България е знак за важноста на предстоящото.

Пратеникът на Зевс Хермес обсъжда откупа с Приам, повечето от даровете за Ахил са по дванайсет броя, всичко е с най-добро качество, тъкани и

предмети, с които се възмездява победителят в битката. Смъртният, злочест баща заедно с водача си преминават препятствията, за да достигнат до срещата кулминация. Това е върховният момент не толкова на 24-та песен, колкото на борбата на божествено и човешко, на етиката на безсмъртни и смъртни. Затова, когато „великият старец Приам“ влиза при Ахил и хваща коленете си, за да целуне ръцете на убиеца на толкова троянци освен на Хектор, цялото напрежение на читателя (и слушател във времето на Омир) почти изригва. Преди думите, преди сълзите, жестовете на Приам стават фокус на кратко и концентрирано изживяване. Диалогът между двамата герои е забележителен по няколко причини.

В „разчитането на маса“ се акцентира на приликите, но най-вече на разликите между двамата. Тези различия започват с произхода, преминават през възрастта, за да завършат с бащинството на единия и обречеността на другия. Първ е Приам. Той съвсем спонтанно започва с образа на бащата на Ахил. Но за читателя това е знак – бащата на Ахил е човек, а не бог. Вторият, много личен аргумент на царя на Троя е това, че е имал 50 синове, повечето от които са загинали във войните. И чак в края са думите, свързани със страха от безсмъртните. Старецът целува ръцете на Ахил и двамата заплакват.

Емоциите на този момент насочват към естествената развързка на песента. Плачът е най-човешкото действие, той е израз на силни чувства, които е невъзможно да бъдат контролирани. Кой е другият важен момент от поемата, когато Ахил отново плаче? Защо плаче Ахил сега обаче? Може би защото преживява „инсайт“ – т.е. внезапно осъзнава ценното в човешкия живот. Разбира, че пред смъртта всички са равни, че той е богочовек, но му предстои да завърши живота си като обикновен смъртен. Естествено е да се чуят първите думи и на Ахил, който споделя как баща му е бил избран да стане съпруг на богинята Тетида. Как боговете са орисали хората да живеят в печал, а те са безгрижни. Как Пелей има само един син. Това е недържавнически разговор, това е сякаш „приятелски“, дълбоко личен диалог между двама души, които с много мъка и жал на мъже и воители споделят ценностите си. „В суровото минало тялото и доспехите на победения са плячка и принадлежат на победителя“⁽⁸⁾. Но героичният стремеж на Ахил към славата се сблъсква със смисъла на живота на земята и пиетета, преклонението към починалия, независимо дали е загинал като герой, или не.

След решението на Ахил да върне трупа на Хектор, писателят ни предава обширно и последователно ритуала по публичното помиряване, развързката на основния конфликт – вечерята. След храната силните чувства са уталожени и погледите, жестовете и досегът между Ахил и Приам са съвсем истински, човешки – царят на Троя се възхищава от красотата на Ахил, а той – от мъдростта и смелостта на стареца. Така различията между героите се развиват и битът показва силата си. Ахил предлага временен мир, за да могат троянци да

оплачат и погребат Хектор. В самия край на поемата „Илиада“ Омир рисува картината на сбогуването на Андромаха, Хекуба и Елена, за да завърши с „Народът заплака“.

24. песен на първата творба на Омир разкрива свободния човек („той изживява бурно чувствата си“)⁹⁾ и макар богочовек, Ахил е човечният герой. Смъртта тогава не е била преживяване на ужас, както е сега в европейските култури. Тогава тя е била „разваляне на телесната хармония“¹⁰⁾, особено на човека воин. Животът е бил живеене за днешния ден, в настоящето. Само една ценност е била безвременна, вечна. Това е човешката чест, достойнството, което е сякаш над схващането на боговете дори! Но именно човешката гордост е тази характеристика на смъртния, която изравнява героите на поемата в тяхната обреченост и ги прави мъдри независимо от разликите в годините им и опита. Достойнството се ражда с оценката на хората за смислен, макар и често трагичен живот във всяка битка за мъжете и във всекидневието на семейния живот за жените. „Омир конструира вселената на гръцкото морално мислене“¹¹⁾ и в 24. песен на първата си поема „Илиада“ с цялата сила на пластичния си език и детайлни познания за психологическия свят на тогавашния човек представя и Троянската война, и първия трагичен образ в европейската литература – Ахил, и основата на европейската ценностна система.

Времето на аедите, а по-късно и годините, в които Омир пише двете си най-известни творби, е белязано от образа на героя. Той е не просто смелият и побеждаващ воин. Той е длъжен да живее по правилата на божествените „предписания“, за да защитава тогавашната ценностна система на древния елин. Разликата между историческата реалност, истинския живот на воюващия човек и художествения живот на героя в епическото произведение не е била толкова голяма. Но сега, в XXI век, тази разлика е сложно обусловена от т.нар. художествена условност, в която човекът е възпитан от света на приказките, после от телевизионната анимация и накрая – може би дори от електронния свят на социалните мрежи. Може би на тогавашния слушател на „Илиада“ му е било много по-лесно да съпреживее разказа за Троянската война, отколкото на нас, днешните хора да повярваме, че всеки филмов екшън наистина завършва с happy end.

Най-важното при интерпретацията на какъвто и да е художествен текст е способността да се разбере историческият и художествен контекст, в който е създадена дадената творба, и да се направи ясното разграничение между разбирането, анализа и нашата собствена оценъчна гледна точка към произведението. Това е привилегията на модерния човек.

Въпроси за подготовка на учениците за урока „четене на маса“

1. Изтеглете от интернет мрежата филма „Троянската война“. Сравнете образа на Ахил в него и в американския филм „Троя“. Имат ли право критиците, които твърдят, че актьорът Брад Пит в ролята на Ахил е повече карикатурен образ?

2. Как завършват двата филма? Има ли я 24. песен в тях? Защо американските филми предпочитат „щастливия край“?
3. С каква музика бихте озвучили 24. песен, ако трябва тя да се заснеме?
4. Коя е родината на Ахил? В коя сегашна държава се намира Троя? А планината Олимп?
5. Според вас „помогнал“ ли е Омир със своята „Илиада“ на Шлиман?
6. Има ли прилика между героите в „Илиада“ и в юнашките народни песни?

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Аристотел. „За поетическото изкуство“. София, 1975 г.
- 2,8,9,10. Богдан Богданов – www.bogdanbogdanov.net
- 3,4,5,6,7. Омир, „Илиада“. София, Издателство „Народна култура“, 1976 г.
11. Богданов, Б. „От Омир до Еврипид“. София, 2001 г.

Интернет страници:

<http://bg-archaeology.blogspot.com>

<http://wapedia.mobi/bg/Омир>

www.litermet.bg

THE CRUSADE OF ACHILLES IN “THE ILIAD” – MARCH TO GLORY AND A RETURN TO HUMANITY (DEVELOPING LESSON ON THE 24TH SONG OF “ILIAD”)

✉ **Ms. Margarita Ilcheva**

Vocational School of Textile and Fashion Design – Sofia

2, Balsha St.

Sofia, Bulgaria

E-mail: margiilcheva@gmail.com